

## Ernst Cassirer: De symbolske formers semiotik

### 1. Cassirers liv og værk

Ernst Cassirer (1874-1945) blev født den 14. juli i Breslau som søn af velhavende jødiske forældre. Han studerede litteratur og filosofi ved forskellige tyske universiteter og promoverede 1898 i Marburg hos Hermann Cohen med en afhandling om Descartes. Cassirers livsværk koncentrerer sig om udarbejdelsen af "de symbolske formers" filosofi, de grundlæggende former, der formidler en opfattelse af verden gennem tegn. Ligesom hans amerikanske samtidige Charles Sanders Peirce (1839-1914), hvis semiotik han ikke kendte, udviklede Cassirer sin semiotiske teori gennem en diskussion af den filosofiske tradition, først og fremmest Kant og Hegel (jf. Krois 1981: 102f.), og præsenterede den inden for rammerne af et mere omfattende filosofisk udkast. I modsætning til hvad der er gældende for Peirce, kan Cassirers semiotiske teori fremstilles uden at gå ind på alle detaljer, fordi hans filosofi hviler på hans semiotik, i særdeleshed hans teori om betydning.

Cassirers skrifter er helt igennem præget af en interdisciplinær karakter, og det er ofte svært at afdække hans egen opfattelse i mængden af det benyttede materiale. Han har blandt andet skrevet om filosofiens historie, psykologi, lingvistik, fysik, biologi, litteratur, om myter, historievidenskab, retsteori og politisk filosofi. Alt dette så han forenet i sin semiotiske teori.

*Cassirers hovedværker og livsbane.* Efter sin promotion levede Cassirer fra 1903 til 1919 i Berlin, hvor han igennem 13 år var virksom ved Humboldt-universitetet som privatdocent. Nogle af Cassirers slægtninge, som på denne tid også levede i Berlin, spillede en vigtig rolle i byens kulturelle og videnskabelige liv. Til Cassirers nærmeste kreds hørte hans fætre, forlæggeren Bruno Cassirer, Richard Cassirer, professor i neurologi, dennes kollega neuropatologen Kurt Goldstein og kunsthandleren og medstifteren af Berliner Sezessionen Poul Cassirer (jf. Letkemann 1973 og T. Cassirer 1981). Et eksempel på inspirationen fra denne kreds af venner er samarbejdet med Goldstein, som gjorde det muligt for Cassirer at udvikle sin "symbolbevidsthedens patologi" ved hjælp af



kliniske observationer (Cassirer 1929: 238-328). I Berlin blev de første bind af Cassirers *Erkendelsesproblemets historie* (1906, 1907) udarbejdet, hans første teoretiske værk *Substanzbegriff und Funktionsbegriff* (1910) og en undersøgelse af tyske stats- og kunstteorier, *Freiheit und Form* (1916). I *Substanzbegriff und Funktionsbegriff* undersøgte han såvel læren om begrebet som begrebsdannelsen i naturvidenskaberne. I dette værk lægges grundstenen til Cassirers senere semiotiske teori, for i det udvikles den traditionelle teori om begrebet som kategori eller artsbegreb af relationen og relationslogikken (Cassirer 1910: 3-34). Den i 1917 offentliggjorte afhandling "Hölderlin und der deutsche Idealismus" giver et første fingerpeg om *Philosophie der symbolischen Formen*.

Cassirer taler her for første gang om myten som noget særegent, hvorigennem virkeligheden "bliver åbnet og tydet" (Cassirer 1924:121). Allerede i Berlin var Cassirer optaget af tanken om, at vi kun kender verden gennem forskelligartede symboler, hvilket bryder med den rationalistiske opfattelse, at erfaringen bliver struktureret gennem logikken. Verden, sådan som den bliver forstået gennem sproget eller mytiske billeder, kan ikke reduceres til én enkelt logisk form. I et tilbageblik i 1927 sammenfattede Cassirer denne nye indsigt således (1927a: 34):

"Alt tydeligere trænger den nye indsigt sig på, at det område i den teoretiske bevidsthed, som vi betegner med ordene 'erkendelse' og 'sandhed', kun, omend nok så betydningsfuldt og fundamentalt, fremstiller ét lag af bevidstheden. For at forstå det, for at gennemskue det i sin struktur, må vi stille dette lag over for andre betydningsstrukturer og holde det op mod dem - med andre ord må vi forstå erkendelses- og sandhedsproblemet som særlige tilfælde af det generelle *betydningsproblem*."

Cassirer subsumerer erkendelsesteoriens problematik under betydningens, ikke omvendt. Cassirer kender begrebet "semiotik", men termen får aldrig en særstilling hos ham. Årsagen til dette er, at han ved "semiotik" kun forstår en lære om tegn, der kun handler om betydningsbærere frembragt af mennesker (Cassirer 1907: 418, jf. 1923: 18 og 1945b: 115). Teorien om betydning er for ham endnu mere vid og handler om erfaringen af mening og den symbolske funktion overhovedet. Årsagerne til denne terminologiske indskrænkning bliver nærmere undersøgt nedenfor.

Cassirer omtaler for første gang begrebet om den "symbolske form" i sit værk *Zur Einsteinschen Relativitätstheorie* (Cassirer 1921: 110). Han definerer den i foredraget "Der Begriff der symbolischen Form im Aufbau der Geisteswissenschaften", der blev offentliggjort i 1923. Dette foredrag og andre vigtige af-



handlingerne opstod i forbindelse med Cassirers arbejde med det kulturhistoriske bibliotek "Warburg" i Hamburg.

I 1919 tiltrådte Cassirer en stilling som professor ved det nyligt grundlagte universitet i Hamburg og opdagede snart derefter, at det af kunsthistorikeren Aby Warburg grundlagte bibliotek i Hamburg var ham til særlig hjælp i hans arbejde. Warburgs samling af værker om den antikke kultur og om primitive kulturer imødekom i vidt omfang Cassirers forskningsinteresser (se Saxl 1949: 47-51). I samarbejde med biblioteket opstod mange af hans værker, såsom *Die Begriffsform im mythischen Denken* og *Sprache und Mythos*, og der fandt han også materialet til de første bind i sit tre-bindsværk *Die Philosophie der symbolischen Formen* (se Cassirer 1969). Bind I har sproget som emne, bind II den mytiske tænkning. Bind III har en generel oversigt over repræsentationens systematik, dens tre grundformer, som Cassirer betegner som "udtryk", "fremstilling" (efter Bühler) og "ren betydning". Bind III, *Die Phänomenologie der Erkenntnis*, er kernen i *Philosophie der symbolischen Formen*. Cassirer havde til hensigt at skrive endnu et bind om kunst, men han udskød gentagne gange projektet (se Cassirer 1979: 25). De symbolske formers filosofi var for Cassirer intet afsluttet projekt eller en filosofisk monolog. Han understregede dens interdisciplinære karakter (Cassirer 1969: 228). Efter udgivelsen af *Philosophie der symbolischen Formen* gik han efter dette afsæt videre i en hel række arbejder. Til de mest interessante af disse artikler hører "Form und Technik" (1930), hvor han undersøger den menneskelige handling ud fra teorien om betydning. Han udvikler deri en opfattelse af værktøjsbrugen og af teknikken i bred forstand som en del af forståelsen af verden.

I 1929 blev Cassirer rektor for Hamburgs universitet og dermed den første rektor af jødisk herkomst ved en tysk højere læreanstalt. I 1933 blev Cassirer løst fra alle forpligtelser ved universitetet, og samme år emigrerede familien Cassirer til England.

Cassirer underviste i Oxford, men fik snart tilbud om at komme til Sverige og påbegyndte i 1935 sin gerning som professor i Göteborg. De politiske omstændigheder i Europa foranledigede ham til at omsætte sine synspunkter i det konkrete, at anvende ideen om de symbolske formers filosofi på problemerne i etikken og retten. Cassirer talte allerede i 1925 om retten som en "symbolsk form", men begyndte først i 1935 en nærmere udarbejdelse (se Cassirer 1969: 112; jf. 1939). Han udviklede sine synspunkter i en diskussion af den emotivistiske værditeori (i hvilken værdier udelukkende er følelser, altså rene subjektive tilstande uden normativ gyldighed), som den blev udviklet i Axel Hägerströms filosofi, grundlæggeren af den "skandinaviske realisme". Her tager Cas-



sirer - i et afsæt, der forekommer meget moderne - sit udgangspunkt i ideen om talehandlingen, først og fremmest løftet, og udvikler på denne basis en begrundelse for en normativ etik som en naturretlig teori for menneskerettigheder (Cassirer 1939: 103ff.). Denne side af Cassirers tænkning har indtil nu været næsten helt overset (Cassirer 1979: 32-42).

Ifølge svenske bestemmelser måtte Cassirer lade sig pensionere på sin 65. fødselsdag. Men han fik snart derefter et tilbud fra det filosofiske institut ved Yale, og i maj 1941 gik Cassirer og hans hustru om bord på den svenske færge "Remmaren" med kurs mod New York. Et interessant aspekt ved denne rejse var Cassirers daglige samtaler med lingvisten Roman Jakobsen (T. Cassirer 1981: 282-288). Cassirers opfattelser af strukturalismen er sammenfattet i en posthumt offentliggjort artikel "Structuralism in Modern Linguistics". Denne artikel er blevet betegnet som den første fremstilling af strukturalismen som interdisciplinær metode (jf. Robey 1971: 2).

I USA skrev Cassirer sine arbejder på engelsk. I sin bog *An Essay on Man*, der udkom 1945, gør han de symbolske formers filosofi relevant for den filosofiske antropologi og forsøger at give et svar på spørgsmålet: "hvad og hvem er mennesket?" Han definerer mennesket som "animal symbolicum" og præsenterer en teori om mennesket og kulturen ud fra en semiotisk synsvinkel. Også Charles W. Morris' og særligt Jacob von Uexkülls arbejder lægges der vægt på i hans redegørelser (Cassirer 1945: 23-41). Det andet hovedværk fra denne tid er *The Myth of the State*, i hvilket Cassirer udvikler en teori om totalitarismen. I den forbindelse anvender han sin teori om den mytiske tænkning som symbolsk form på de moderne masseindflydelsesteknikker. En række artikler og foredrag fra disse år om problemkredsen symbol og samfund er først blevet publiceret i 1979 (udgivet med titlen *Symbol, Myth and Culture*, om Cassirers efterladte arbejder se Cassirer 1979: 293-298). Efter tre år ved Yale tog Cassirer til Columbia University i New York. Der døde han den 13. april 1945 efter et hjerteslag.

## 2. Cassirers afsæt: meningsforståelse og gensidig forståelse

Cassirer reformulerer det kantianske spørgsmål om erkendelsens mulighedsbetingelser og spørger i stedet efter mulighedsbetingelserne for "betydning", "verdensforståelse" og "forståelse" (se Cassirers indlæg i debatten med Martin Heidegger i Heidegger 1973: 264-267). Han argumenterer mod den metodiske solipsisme, der tager det tænkende individ som udgangspunkt for refleksionen.



Dette afsæt løber ind i en cirkel, som han beskriver på følgende måde (1961: 50):

"Sproget bliver forklaret ud fra en konvention, fra en 'aftale', som træffes af individerne; det statslige og samfundsmæssige liv bliver ført tilbage til en samfundspagt. Den cirkel, man derved laver, er imidlertid let at opdage. For aftale er kun mulig i sprogets og talens medium, ligesom en pagt kun har mening og gyldighed i statens og rettens medium. Det første spørgsmål, som skal løses, er derfor, hvad dette medium består i, og hvilke betingelser det har."

"Mediet" er sproget og andre symbolske former. I *Philosophie der symbolischen Formen* forsøger Cassirer at vise deres betingelser. Cassirer undgår cirklen, som den metodiske solipsisme befinder sig i, fordi han betragter den semiotiske interpretationsproces som betingelse for konstitueringen af subjektivitet. Filosofien, siger Cassirer (1961: 50f.), kan kun løse intersubjektivitetens problem,

"...hvis den gør sig klart, at 'jeg' og 'du' ikke er færdige og givne enheder, som skaber kulturens former ved den virkning, de udøver på hinanden. Tværtimod viser det sig, at de to sfærer, jeg'ets såvel som du'ets verden, først konstituerer sig i disse [symbolske] former og i kraft af dem. Der er ikke et fast, i sig selv sluttet jeg, der sætter sig i forbindelse med et tilsvarende du, og som udefra på en eller anden måde søger at trænge ind i dets sfære. Hvis man går ud fra en sådan forestilling, så viser det sig altid til slut, at den stillede fordring ikke kan indfries... Men så snart vi ikke går ud fra jeg'et og du'et som to substantielt adskilte væsensenheder, men i stedet placerer os i midtpunktet af denne vekselforbindelse, der udfolder sig mellem dem i sproget eller en hvilken som helst anden kulturform, så forsvinder denne tvivl."

Denne passage viser Cassirers udgangspunkt; det ligger i forståelse gennem sproget og andre symbolske former. Det, der bliver spurgt efter, er betingelserne for dens mulighed, og om den har objektive normer eller mål.

### 3. Cassirer og semiotikken

Cassirer giver sin filosofi titlen "De symbolske formers filosofi". Med det mener han ikke kun tre-binds værket fra tyverne, men sit livsværk, som omfatter problemet om meningsforståelse, kommunikation og betydning. Det spørgsmål, der melder sig, er, hvorfor han ikke bare kaldte dette projekt "semiotik". Cassirer kendte ordet "semiotik" og dets historie indtil det 19. århundrede. Men da



Cassirer først formulerede sine tanker i 1917, var Peirces arbejder ikke tilgængelige for ham, og Saussures "Cours" var netop udgivet i første oplag. For Cassirer var "semiotik" en lære om sprogets tegn og ikke om betydning overhovedet eller om hele kulturen, sådan som Peirce og Saussure udviklede den. Cassirer troede, at han med sit arbejde var begyndt på noget nyt. Endnu efter afslutningen på de tre bind *Philosophie der symbolischen Formen* var det Cassirers opfattelse, at han med sit arbejde kun stod ved begyndelsen. I en artikel fra 1938 udviser Cassirer en tilsvarende forsigtighed, som Peirce gør det i sin meget citerede passage om sit "pioner"-arbejde i semiotik (Peirce 1931f.: 5.488). I denne artikel siger Cassirer (1969: 229) om "de symbolske formers filosofi", at det, det drejer sig om, er

"at finde det rigtige *afsæt* for problemet..Det var ikke en afsluttet bygning, som den stræbte efter at rejse, men kun en grundplan, som den ville lave udkast til. I det udkast, der foreligger indtil videre, mangler ikke kun en gennemførelse af mange og vigtige dele, men den byder også på en række principielle grundspørgsmål, som endnu afventer deres løsning."

Denne løsning forventer Cassirer sig kun fra et interdisciplinært samarbejde.

I 1927 holdt Cassirer et programmatisk foredrag på det Tyske Æstetiksel-skabs kongres om "Das Symbolproblem und seine Stellung im System der Philosophie". Hans tilhørere kom fra forskellige dicipliner, såsom kunsthistorie, psykologi, medicin og filosofi. Men hans foredrag spændte endnu bredere og behandlede ved siden af æstetikken myte og religion, Hilberts meta-matematik, Einstein og felfysikken, Heinz Werners eksperimentelle arbejde med udtrykspsykologien, Karl Bühlers opfattelse af sprogets fremstillingsfunktion og mere endnu. Reaktionerne i den afsluttende diskussion, som man endnu kan læse i referat, viser: allerede dengang kritiserede man forsøget på at subsumere så forskelligartede fænomener under en eneste teori om det "symbolske" (Cassirer 1927b: 319f.). Man mente, at Cassirers begreb om den symbolske funktion var "alt for bred". Cassirers svar på kritikken (1927b: 320) var, at den egentlige uenighed ikke så meget drejede sig om systematikken som om terminologien. Cassirer mente, at der ud fra sagsforholdet kunne og skulle gives en sådan omfangsrig teori om betydning. Ved slutningen på sit liv begyndte Cassirer at bruge begrebet "semiotik", i den i dag udbredte (Peirce'ske) forståelse, som betegnelse for undersøgelsen af det samlede "universe of meaning" (9145b: 115). At Cassirer ikke har gjort dette indtil da, er i hvert fald blot en terminologisk forskellighed, ikke en systematisk, imellem det, som foresvævede Cassirer som videnskab om dette symbolske univers, og det, som Saussure og Peirce havde skitseret. Forskellene mellem Cassirers semiotik og de to andre



moderne pionerer i denne videnskab har ikke noget at gøre med, hvordan de betegner deres arbejde.

*Sanseerfarengens og mytens udtryksform.* Cassirers semiotik adskiller sig fra de andre moderne grundlæggere af denne videnskab derved, at Cassirer er repræsentant for en genetisk semiotik, som tager afsæt i undersøgelsen af den før-sproglige, før-begrebslige og før-videnskabelige repræsentation og tillægger denne en stor betydning. Cassirer er udtrykkeligt enig med Saussure om, at der uden sprog ikke kan gives nogen intellektuel begribelse (Cassirer 1979: 152, 183, 189). Men han reviderer Saussures tese, idet han understreger, at der gives en tænken uden, henholdsvis før sproget - en tænken, der udspiller sig i handlinger og billeder. Dette kommer frem i myten og i de ikke-verbale kunstarter, musik, dans, maleri og skulptur.

Det er ejendommeligt for Cassirer, at han anser repræsentationsfænomenet for allerede at være indlejret i sanseerfaringen. Hans teori om sanseerfaringen er stærkt påvirket af gestaltteorien. Imod den sædvanlige common-sense-indstilling til erkendelsesteorien hos mange empirister bygger Cassirer på gestaltpsykologiens empiriske forskning og slår selv fænomenologisk fast, at sådanne totalfremtrædelser som det lokkende, truende, fortrolige, uhyggelige, frygtfremkaldende o.s.v. sanseerfares før betydningen, der kan henføres til genstanden, og at sådanne udtryksfænomener er det egentligt "primitive" ved sanseerfaringen, mere primitiv end sanseerfaringen af en farveplet (1929: 76ff.).

Cassirer går ud fra, at sanseerfaringen af verden frem for alt ikke foregår som en klassificering, men i begyndelsen er en udtryks-sanseerfaring; verden fremtræder som fyldt med dramatiske situationer. Forståelse af udtryk er væsentligt tidligere end viden om tingene (se f.eks. Cassirer 1961: 34-55). Ved siden af sanseerfaringspsykologiens forskning inddrog han børne- og udviklingspsykologien og kulturanthropologien i udviklingen af sin teori om "udtryksfunktionen". Denne første symbolske funktion er grundlaget for den symbolske tænkningens første form, den mytiske tænkning. "Tænkning" vil her sige det samme som at handle meningsfyldt; den består i at have en mytisk kontekst for ens handlen (Cassirer 1945a: 79):

"Myten er jo ikke et system af trosdogmer. Den består i langt højere grad af handlinger end af tanker, fantasier og forestillinger."

Den mytiske tænkning og de udtryksformer, som den begrundes, afhænger af en billedlig sanseerfaring, som Cassirer beskriver som "urprædikationen". Denne urprædikation er en "radikal metafor", for den er ingen overførsel, langt snarere bliver i den "arten, i hvilken overgangen følger..., først selv skabt" (Cassirer 1969: 148 jf. 146). Det, der finder sted, er en art "intensivering" af er-



faringen gennem sanserne. Sjælelige "stemninger" og "sindsbevægelser" bliver sammenfattet i objektive frembringelser. Med Cassirers ord (1969: 146): "Den sproglige betegnelses identitet eller samklang var det første, som banede vejen for den mytiske fantasi". Det er interessant at bemærke, at Cassirer her, uden at vide det, udvikler en tese, som Lady Welby har opstillet, og som begejstrede Peirce meget (Welby 1903: 172f.; jf. Hardwick 1977: 157ff.). Hun ser semiosens oprindelse i sanseerfaringen af mytiske gestalter, som hun forstår som nødvendige interpretationer af noget organisk ophidsende ("thrilling organically").

Jeg kan ikke her komme nærmere ind på Cassirers teori om myten. Ligesom andre dele af de symbolske formers filosofi hører den til det, som Morris kaldte "deskriptiv" semiotik, beskrivelse af bestemte typer semioser. En omfattende fremstilling af Cassirers arbejder på områder som myte, sprog o.s.v. kan ikke gennemføres meningsfuldt i en artikel af den her foreliggende type. For mig drejer det sig mere om at tegne et rids af Cassirers "rene semiotik" (i den Morris'ske forstand), at karakterisere hans terminologi til beskrivelse af semioser og diskutere, hvordan han kommer frem til disse termer.

Cassirer har formet sine hovedbegreber for at kunne fremstille sin grundopfattelse, at der er en semiotisk forskel mellem repræsentationen som sådan og konventionelle forståelsesmidler. Han er overbevist om, at der gives en grænse for en naturalistisk forklaring af repræsentation. Selv hvis det lykkedes at fremvise en stadig udvikling fra emotionale reaktioner til symbolske repræsentationer, er der en strukturel forskel mellem dyriske reaktioner på signaler og repræsentationen af disse sindsbevægelser ved symboler (Cassirer 1945a: 115). Hvis forklaring betyder at gøre noget tydeligere ved hjælp af noget andet, så kan repræsentation i videste forstand ikke forklares uden en cirkel, fordi enhver forklaring altid allerede forudsætter repræsentation. Det fundamentale semiotiske fænomen, meningsforståelse, er for Cassirer et urfænomen, som kan beskrives, men ikke forklares. Han kaldte dette fænomen for "symbolsk prægnans". Og således er Cassirers semiotiske teori kendetegnet ved to begreber, der er præget af ham, "symbolsk prægnans" og "symbolsk form". Herunder hører alle hans andre distinktioner.

#### **4. Cassirers hovedbegreber**

##### *4.1. "Symbolsk form"*

Ideen om den symbolske form er den centrale tanke i Cassirers semiotik. Hans definition (Cassirer 1969: 175) på dette begreb lyder:



"Ved en 'symbolsk form' skal der forstås enhver åndelig energi, gennem hvilken et åndeligt betydningsindhold er knyttet til et konkret sanseligt tegn, og som inddrages i dette tegn som naturligt element."

Her bliver der skelnet mellem tre momenter: (1) et sanseligt tegn, (2) et åndeligt betydningsindhold og (3) en "åndelig energi". I talen om en "åndelig energi" høres Cassirers ofte anvendte formulering fra Wilhelm von Humboldt, der skelner mellem sproget som "ergon" og sproget som "energeia". Denne modstilling, som i modereret form dukker op igen som "langue" og "parole" hos Saussure eller som "competence" og "performance" hos Chomsky, tager udgangspunkt i sprogets fremtrædelsesmåder som et stift, færdigt system og som levende tale. Som det fremgår af hans definition på en symbolsk form, er tegnbruken som proces genstand for Cassirers teoridannelse.

Cassirer anvender termen "symbolsk form" i en vid og i en snæver betydning. I vid betydning betegner han dermed enhver måde, hvorpå et eller andet opfylder en symbolsk funktion. I denne betydning taler Cassirer f.eks. om de indirekte stød i et billard-spil som en form for symbolsk ydelse, for et virkeligt objekt får derved en symbolsk mening som middel til at opnå et (endnu) idealt mål. I snæver betydning er symbolske former "verdener", interpretationssammenhænge, der, som han siger, kan anvendes på enhver tænkelig genstand (Cassirer 1946: 34). I denne betydning er for Cassirer (jf. 1925) myte, sprog, videnskab, kunst, teknik, religion, historiografi, moral, ret og økonomi "symbolske former". Det er opgaven for de symbolske formers filosofi at observere disse symbolske former som former for erfaring af verdenen og undersøge deres vekselvirkninger i kulturen. Han har undersøgt myten, sproget og videnskaben udførligt, i ansatser analyseret sædelig adfærd og ret, teknik, historiografi, kunst og religion som symbolske former og endelig nævnt økonomien som en sådan form. Hans arbejde havde som mål at fundere den systematiske filosofi på en ny basis og gøre det muligt at se på verden og historien under et samlet filosofisk blik.

*Det "transcendentale" i Cassirers semiotik.* I alle symbolske former er der konventionelle komponenter, men Cassirers semiotiske teori er ikke konventionalistisk. Han siger, at bruken af tegn og tillæggelsen af betydning i kulturen er en slags "kunstig" symbolik, men han gør opmærksom på (1923: 41ff.), at en "naturlig" symbolik går forud for de kulturelle betydningssammenhænge. Alle kulturelle skabelser afhænger af "tegngivning" af en eller anden art, men derved bliver repræsentationens funktion som sådan ikke opfundet. Denne fordrer ingen "vilkårlig" tegngivning, den er mulighedsbetingelsen for al sådan kulturel "kunstig" symbolik. Cassirer (1923: 42) hævder, at



"betydningens grundfunktion er selv allerede til stede og virksom, før det enkelte tegn sættes, sådan at det, i dette at det sættes, ikke bliver skabt, men kun fikseret, kun bliver anvendt på et enkelttilfælde."

Denne funktion kalder han noget vildledende for "naturlig symbolik", for hvad han har i tankerne er en slags "transcendentalfilosofi", som klarlægger mulighedsbetingelserne for al betydningsgivning, idet den peger på den a priori givne betydningsstruktur. Denne struktur beskriver han i sin lære om "symbolsk prægnans".

#### 4.2. "Symbolsk prægnans"

Cassirer definerer (1929: 235; jf.222-237) den symbolske prægnans som følger:

"Under 'symbolsk prægnans' skal altså forstås den måde, hvorpå en oplevelse af sanseerfaring, som 'sanselig' oplevelse, samtidig har en bestemt ikke-anskuelig 'mening' i sig og bringer den til umiddelbar, konkret fremstilling."

Her bliver der, parallelt med definitionen af den "symbolske form", skelnet mellem tre aspekter: (1) noget sanseligt, (2) en mening og (3) den måde, hvorpå den første fremstiller den anden. Denne definition er langt mere generel end definitionen af den symbolske form: der bliver talt om det sanselige overhovedet. For Cassirer er alt sanseligt overhovedet "symbolsk prægnant". Han afviser som fiktion enhver opfattelse, der postulerer en sansefremmed "mangfoldighed" (Kant) eller "hyletisk lag" (Husserl) i sanseerfaringen (1929:226-231). Symbolsk prægnans er en triadisk struktur, ligesom også enhver symbolsk form er det:

Måden for den umiddelbare fremstilling  
(åndens energi)

Det sanselige  
(sanseligt tegn)

Mening  
(åndeligt betydningsindhold)

Cassirer lader det ufortalt, at han overtager ideen om "prægnans" fra gestaltteorien og udlægger den som semiotisk princip. Læren om prægnans (udviklet af Max Wertheimer, Kurt Koffka, David Katz og andre) forklarer, at det, der tages som sandhed, altid er en helhed, der udviser den "bedst mulige" organisation (se Koffka 1935: 110). Gestaltpsykologien undersøger de psykologiske love, efter hvilke fremtrædelserne også i deres forandringer kan opfattes som afsluttede,



afrundede eller på en eller anden måde som en helhed. Cassirer fortsætter denne overvejelse på det mest almene felt som teori for opfattelsen af mening. Menings-opfattelse er for ham mulighedsbetingelsen for erfaring slet og ret og ikke kun for den begrebslige erkendelse. Uden den symbolske prægnans ville erfaringen opløse sig i enkeltstående tildragelser. Cassirer kalder den symbolske prægnans for et urfænomen (i den Goethe'ske forstand), fordi den ikke kan reduceres til noget andet fænomen.

Intet, ingen "forklaring", kan begrunde den symbolske prægnans, fordi denne forklaring ville forudsætte den symbolske prægnans. Af dette følger, at også Cassirer ikke mere kan "bevise" sin grundtanke. Derfor forsøger han i stedet at forklare sin teori for læseren ved hjælp af et tankeeksperiment (jf. Cassirer 1929: 298ff., 1927: 298ff. og 1969: 211ff.). Vi bliver opfordret til at forestille os, at der er trukket en linie, og ved hjælp af denne forestilling viser Cassirer at forskellige udlægninger af dette fænomen er mulige, hvorved ingen kan anses for at være "given". Der er altid allerede en eller anden interpretation af den, allerede som noget "rent sanseligt" har den en udtryksmæning. Den symbolske prægnans er for Cassirer bestemmende for al erfaring. I denne rolle kan den udpeges, men aldrig videre begrundes.

#### 4.3. *Udtryk, fremstilling, ren betydning*

"Symbolsk form" og "symbolsk prægnans" kendetegner repræsentationens grundstruktur. Disse hovedbegreber kompletteres af to triadiske inddelinger. Den første betegner arter af den symbolske prægnans, hvor de tre "dimensioner" er (1) udtryk, (2) fremstilling og (3) ren betydning. "Udtryk" betegner for Cassirer enhver opfattelse af mening, som "ikke kender forskellen mellem 'billede' og 'sag' og mellem 'tegn' og 'betegnet'" (1929: 109). Udtryksmæning er den ikke diskursive, billedlige mening. Det smilende ansigt f.eks. tillader ikke at skille ansigtet fra det, det udtrykker. Cassirer er her ude efter det præsentative ved ikoner, efter den betydning, som de umiddelbart bringer til udtryk - han er derimod ikke ude efter nogle gennem ikonerne betegnede genstande, heller ikke efter referenceforholdet mellem tegn og betegnet. Sådanne forhold falder for Cassirer ind under begrebet "fremstilling". Han overtager eksplicit dette begreb fra Karl Bühler (Cassirer 1929: 128).

I fremstillingsfunktionen, sådan hedder det i 1927b: 302,

"bliver der udsagt en relation i væren, som skal bestå 'i sig selv', og som i denne sin beståen bliver tænkt som påviselig og konstaterbar på samme måde for ethvert sansende, anskuende eller tænkende subjekt."



Forskellen mellem udtryksmæning og fremstillingsmæning ser man f.eks. i brugen af en enkeltordssætning som "ja" eller "nej". Sådanne sætninger har en udtryksfunktion, hvis de i det lille barns sprog udtrykker et affektivt krav eller en afværgemanøvre. Derimod har de en fremstillingsfunktion, hvis de bliver brugt logisk som konstaterende sætninger. Heroverfor foreligger der ved "ren betydning" en semiotisk relation, i hvilken tegnet ikke har noget anskueligt indhold, men udelukkende repræsenterer rene tankemæssige sammenhænge (se Cassirer 1927: 305-308; jf. 1929: 395-416). Denne funktion har matematiske og logiske tegn i de aksiomatisk opbyggede naturvidenskaber, hvor forbindelsen til den anskuelige verden ikke mere spiller nogen rolle. Hans hovedeksempel er Hilberts aksiomatisering af geometrien.

#### *4.4. Mimetisk, analogisk og ren symbolsk repræsentation*

Enhver symbolsk form gennemløber ifølge Cassirer en udvikling som lader sig inddele i en mimetisk, en analogisk og ren symbolsk fase (se Cassirer 1923: 137-148, 1929: 527 og 1969: 178-182 om sproget, 1969: 182-187 om kunst, 1929: 530-535 om videnskab, 1930: 46-50 om teknik og 1925: 304-311 om myten). Med sine betegnelser af faserne accentuerer Cassirer deres forskellige orientering: (1) mod den anskuelige verden, (2) mod subjektets virksomhed, (3) mod selve tegnet. I den "mimetiske" fase bliver meningsforståelsen hovedsageligt knyttet til den objektive verden af genstande. Således bliver hos naturfolkene sågar tal betegnet med ord, som indeholder det genstandsagtige. Ordet for "fem" siger måske, at den hånd, der tælles med, er lukket, ordet for "seks", at der skal springes over fra den ene hånd til den anden (Cassirer 1929:399f.). I den "analogiske" fase spiller den genstandsmæssige verden en mindre rolle, den subjektive virksomhed sætter sig igennem og efterlignelsen træder tilbage. Således bliver tal forstået analogisk, hvis de er momenter i den åndelige operation ved tællingen, der er abstraheret fra de talte genstande. I en symbolsk forms udvikling indtræder en "ren symbolsk" fase, hvis dens egenart som en specifik måde at forstå verden på bliver udfoldet. Matematikkens filosofi f.eks. forstår udelukkende talrækken som en "ordnet følge" og abstraherer helt fra tællingens psykiske akt (Cassirer 1929:472f.). Matematikkens gyldighed er dermed forankret i matematikkens eget medium og befriet fra afhængigheden af fysikalske og psykologiske principper. I de naturlige sprog ser Cassirer en tilsvarende proces i udviklingen fra naturfolkenes dannelser af onomatopoetika over den analogiske anvendelse af lydgentagelsen som fremstillingsmiddel frem til et stadium, hvor der ikke mere er nogen lighed med genstandene. Denne udviklingsproces forløber forskelligt afhængig af den enkelte symbol-



ske form. Sproget, kunsten, og videnskaben opnår deres fulde udfoldelse som symbolske former, idet de abstraherer mere og mere fra afbildningen af det anskuelige. Cassirers projekt om de symbolske formers filosofi skal eftervise denne udvikling for hver enkelt symbolsk form.

## 5. Cassirers plan for den semiotiske forskning

Cassirers interesse i semiotikken er kulturfilosofisk. Mod slutningen af sit liv sammenfattede han sin opfattelse af den symbolske tænknings rolle for forståelsen af verden og menneskets adfærd i sin afhandling *An Essay on Man*. Der fremkommer en definition på mennesket som "animal symbolicum". For Cassirer var semiotikken grundlag for en filosofi, som lægger hovedvægten på en teori om kulturen og historien.

Men hvordan kan Cassirers arbejder i semiotikken inddrages i den nutidige semiotiske forskning? - Trods det, at de er righoldige og detaljerede, bliver Cassirers skrifter i dag kun opfattet som et randfænomen i den semiotiske forskning. Den plads, Cassirers arbejder indtager i semiotikken, hænger til dels sammen med semiotikkernes forskningsinteresser. Peirce har inddelt semiotikken i tre discipliner, og Cassirers arbejder kan henføres til den tredje af disse discipliner. Den første, spekulativ grammatik, undersøger tegn som tegn, den udvikler en terminologi for og klassifikation af tegntyper. Den anden, spekulativ kritik, omfatter logik i snæver forstand, undersøgelsen af gyldigheden af den argumentative brug af tegn, inklusive dannelsen af hypoteser. Den tredje del af semiotikken, spekulativ retorik, undersøger hvordan et tegn fører til et andet og de formål, hvortil man bruger tegn. Den skulle være "ligesom Hegels logik, kun langt mere almen" (Peirce 1931: 1.445 jf.1978). Peirce har udførligt udarbejdet de to første dele af semiotikken og kun formuleret den tredje som program. Cassirers forskning forløb omvendt. Terminologiske og logiske overvejelser udgør kun en relativt lille del af hans arbejde. Hans hovedinteresse gjaldt tegnbruget, retningerne, formålene og lovene for udvikling af semiose. Om det, som Cassirer har udarbejdet, konvergerer med det, som Peirce udviklede som program, er et spørgsmål for forskningen.

Oversat af Willy Åstrup



## Litteratur

- Cassirer, E. (1907), *Das Erkenntnis-Problem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit, Band II*. 3. udgave, Berlin 1922: Bruno Cassirer Verlag.
- Cassirer, E. (1921), "Zur Einsteinschen Relativitätstheorie". Ny udgave in: Cassirer, *Zur modernen Physik*. Darmstadt 1964: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Cassirer, E. (1923), *Philosophie der symbolischen Formen, Band I: Die Sprache*. Berlin: Bruno Cassirer Verlag.
- Cassirer, E. (1924), *Idee und Gestalt*, 2. udgave, Berlin: Bruno Cassirer Verlag.
- Cassirer, E. (1925), *Philosophie der symbolischen Formen, Band II: Das mythische Denken*. Berlin: Bruno Cassirer Verlag.
- Cassirer, E. (1927a), "Erkenntnistheorie nebst den Grundfragen der Logik und Denkpsychologie". *Jahrbücher für Philosophie* 3: 31-92.
- Cassirer, E. (1927b), "Das Symbolproblem und seine Stellung im System der Philosophie". *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 21: 295-312.
- Cassirer, E. (1929), *Philosophie der symbolischen Formen, Band III: Die Phänomenologie der Erkenntnis*. Berlin: Bruno Cassirer Verlag.
- Cassirer, E. (1930), "Form und Technik" in: Kestenberg, L. (Hrsg.), *Kunst und Technik*. Berlin: Wegweiser Verlag.
- Cassirer, E. (1939), "Axel Hägerström". *Göteborg Högskolas Årsskrift* 45: 1-119.
- Cassirer, E. (1945a), *An Essay on Man*. New Haven: Yale University Press.
- Cassirer, E. (1945b), "Structuralism in Modern Linguistics". *Word* 1: 97-120.
- Cassirer, E. (1946), *The Myth of the State*. New Haven: Yale University Press.
- Cassirer, E. (1961), *Zur Logik der Kulturwissenschaften*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Cassirer, E. (1969), *Wesen und Wirkung des Symbolbegriffs*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Cassirer, E. (1979), *Symbol, Myth, and Culture*. Ed. by D.P. Verene. New Haven: Yale University Press.
- Cassirer, T. (1981), *Mein Leben mit Ernst Cassirer: Erinnerungen von Toni Cassirer*. Hildesheim: Gerstenberg Verlag.
- Hardwick, C., (Ed.)(1977), *Semiotic and Significs: The Correspondence between Charles S. Peirce and Victoria Lady Welby*. Bloomington: Indiana University Press.



- Heidegger, M. (1973), *Kant und das Problem der Metaphysik*. 4. oplag. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann.
- Koffka, K. (1935), *The Principles of Gestalt Psychology*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Krois, J. (1981), "Peirce and Cassirer: The Philosophical Importance of a Theory of Signs" in: Ketner, K. et al. (Ed.), *Proceedings of the C.S. Peirce Bicentennial International Congress*. Lubbock: Texas Tech University Press.
- Letkemann, P. et al. (1973), "Cassirer und Co.: Ein Beitrag zur Berliner Kunst- und Kulturgeschichte". *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Berlins* 69: 233-244.
- Peirce, C. (1931ff.), *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. 1-8. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Peirce, C. (1978), "Ideas, Stray or Stolen, about Scientific Writing. No. 1". *Philosophy and Rhetoric* 11: 147-155.
- Robey, D. (1972), *Structuralism: An Introduction*. Oxford: Clarendon Press.
- Saxl, F. (1949), "Ernst Cassirer" in: Schilpp, P. (Ed.), *The Philosophy of Ernst Cassirer*. New York: Tudor.
- Welby, V. (1903), *What is Meaning? Studies in the Development of Significance*. London: Macmillan.